

ПРАВОСОЗНАНИЕ УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА: КУЛЬТУРНО-ИСТОРИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ

Калиновский Ю. Ю.

Проанализированы исторические и культурно-правовые особенности становления и развития правосознания украинского общества. Доказано, что важную роль в этом процессе играло право обычаев украинцев. Исследовано влияние правовой литературы и правовых документов различных эпох на генезис правосознания украинского народа.

Ключевые слова: правосознание, право обычаев, повседневное правосознание, культурно-исторические основы.

FEELING FOR LAW OF UKRAINIAN SOCIETY . CULTURAL AND HISTORICAL BASISES

Kalinovski J. J.

In the article are analysed historical and legal culture particularities of basis and development in feeling for law of Ukrainian society. Emphasized, that law of ukrainian customs is necessary to create this process . We also analysed the influence of law literature and law documents from different epochs into the genesis of feeling of law of Ukrainian society.

Key words: feeling for law, law of customs, everyday law, cultural and historical basises.

УДК 340.12

В. А. Трофименко, кандидат юридичних наук, доцент

ТРАДИЦІЇ ЯК БАЗИС ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПРАВОВИХ ЦІННОСТЕЙ І ПРИНЦИПІВ (НА ПРИКЛАДІ КИТАЮ)

Присвячено розгляду найбільш традиційного суспільства — китайського, і того, як воно намагається провести правові реформи. Прагнення держави вдосконалити правову систему зі збереженням існуючих культурних, зокрема правових, традицій допомагає віднайти нові шляхи взаємодії держави і суспільства. У свою чергу це призводить до фактично безболісного реагування на реформи, що проводяться.

Ключові слова: традиції, традиційне суспільство, правова реформа, правова система, морально-правова філософія.

Актуальність проблеми. Історія людства — процес накопичення цінностей духовної і матеріальної культури, їхнього дбайливого передання від покоління до покоління. Збереженню і збільшенню цих цінностей слугують

традиції, які дозволяють формулювати і розв'язувати проблеми побудови та функціонування системи права у державі та суспільстві.

Дослідження традицій зумовлюється й практичними потребами суспільних систем, особливо таких, що трансформуються. У ситуації переходу від однієї системи права до іншої — принципово нової — традиції у праві залишаються цементуючим чинником, який дає змогу зберегти у процесі реформ своєрідне правове забарвлення народу. Визнаючи традиції, держава створює ще один шлях порозуміння між владою та суспільством.

Правова актуальність даної проблеми підтверджується також таким: оскільки кожна держава володіє багатим арсеналом правових традицій, вони потребують серйозного дослідження та аналізу. Адекватне теоретичне висвітлення проблеми традицій на практично-правовому рівні дозволить здійснювати більш гнучку правову політику, вдосконалювати правотворче мистецтво, точніше і оптимальніше враховувати ступінь впливу правових традицій у суспільстві.

Тому не випадково, що проблема традицій прямо чи опосередковано лягає в контекст більшості сучасних досліджень у галузі права, моралі, суспільного розвитку тощо.

Ступінь дослідженості теми. Загальну проблематику співвідношення традицій і права розроблено доволі повноцінно. Але в багатьох народів існують національні особливості, врахування яких цікаве не тільки з точки зору теоретичного дослідження, а й з позицій часткового врахування і можливого запозичення найбільш ефективних механізмів перетворення традицій на право, врахування ставлення держави до подібних регуляторів тощо. У цьому сенсі дослідження лише набувають систематичного характеру. Серед науковців, які приділяють увагу цьому аспекту, можна виділити Л. Бороха, О. Дзьобаня, О. Дробницького, О. Лукіна, Є. Куманіна та ін.

Мета статті — показати, як формується правова система держави на базисі існуючих традицій суспільства. Конкретно-історичним джерелом для цього використовуємо історію і морально-правову культуру Китаю. Але подібна робота може бути здійснена не тільки стосовно Китаю, а й відносно будь-якої іншої країни, оскільки для будь-якої історичної спільності людей традиції виступають невід'ємним чинником суспільного розвитку.

Безумовно, Китай є унікальним у плані як тривалості збереження культурної спадщини, так і феноменальних темпів суспільного розвитку. Але разом з тим проблеми Китаю, пов'язані з традиціями, є досить типовими — і для даного східного регіону (Індія, Японія, Корея та ін.), і для інших країн. І зараз, коли азіатсько-тихоокеанський регіон виходить на передові позиції у світовій політиці, досвід розвитку цих країн, причини їх разючих економічних успіхів гідні найпильнішої уваги з боку всіх зацікавлених осіб і організацій різноманітних галузей знань (зокрема, в галузі права), у тому числі й українських.

У контексті проблематики статті розглянемо вияв традицій у моралі і праві. О. Лукін вважає, що мораль — це така регулятивна форма суспільної свідомості, яка відображує об'єктивну соціальну необхідність узгодження суспільних і особистих інтересів за умови пріоритету суспільних, сполучення особистого блага як кінцевої мети з загальним благом як вищою метою [10, с. 200–210]. Зазначену необхідність мораль залежно від соціальних умов по-різному реалізує в поведінці індивідів, виступаючи у формі потреби особистості та у формі суспільних норм, оцінок і вимог. Мораль спрямовано на підтримання гармонії особистості і суспільства, що є умовою їхнього благополуччя і прогресу. Мораль регулює відповідні компоненти свідомості і поведінку особистості в усіх сферах громадського життя.

Система моралі є традиційною з точки зору її формування, розвитку, функціонування та характеру управління суспільними процесами. В її утвердженні і існуванні величезну роль відіграє накопичений досвід, що слугує особливо важливою, а у деяких випадках узагалі винятковою детермінантою людських вчинків і поведінки. Крім того, традиції протягом тисячоліть залишалися ледь не єдиним специфічним засобом трансляції моральних відносин.

Вимоги моральності формуються в самій практиці масової поведінки, при взаємному спілкуванні людей. Імперативність моральних традицій і звичаїв спирається на авторитет суспільної думки і одержує ідейне вираження в загальних фіксованих уявленнях (заповідях, принципах тощо) про те, які вчинки слід здійснювати. Довговічність, міцність і виняткова стійкість є характерними рисами моральних традицій. Багато з них, будучи суто історичним продуктом, породженням свого часу, пережили цілі історичні епохи, не піддавшись скільки-небудь істотним змінам, хоча нерідко справжній зміст і причини, що їх викликали, бувають назавжди втраченими. В. Плахов у зв'язку з цим слушно вважає, що традиції завжди відігравали й відіграють у моральній надбудові важливу роль, слугують основним засобом розвитку моральних відносин, забезпечують і зумовлюють (прискорюють або сповільнюють) суспільний моральний прогрес [5, с. 165].

Переходячи до розгляду моральних традицій у Китаї, слід підкреслити, що моральні відносини завжди відігравали тут величезну роль, були фундаментом традиційного суспільства, лежали в основі його структури, визначали звичну (традиційну) систему цінностей і норм. У разі іноземних навал та інших соціальних катаклізмів саме традиції виступали регенеруючими і стабілізуючими силами.

У традиційному китайському суспільстві конфуціанські етико-ритуальні норми були основним джерелом правових принципів і юридичних кодексів, у які переносилися цілі уривки з канонічних книг. Суворі норми ритуалу, церемоніалу та етичних обмежень кодифікували спосіб життя всіх шарів суспільства — від імператора до простолюдина. Протягом усієї відомої нам стародавньокитайської історії відбувався процес деміфологізації і десакралі-

зації ідеології, що зумовило знаходження етикою і ритуалом, а не, наприклад, релігією видатного місця у даній культурі. Етичний компонент мав головне значення в синкретичному комплексі етико-релігійних уявлень про світ. Велич і мудрість давніх правителів, які вважалися моральним еталоном, були безпосередньо пов'язані з їх чеснотами [11; 12]. Етична проблематика переважала в традиційній китайській філософії.

Сутність конфуціанства, яке було ідейною основою імперського Китаю, у найбільш загальному вигляді зводилася насамперед до етичної норми і ритуалізованого церемоніалу. Мораль у конфуціанській традиції слугувала критерієм оцінювання цивілізацій і відмінності цивілізованого світу Китаю від оточуючих його «варварів». Вважалося, що особливий характер міжособистісних відносин і відносин індивіда та суспільства показує переважання китайської цивілізації. Конфуціанській традиції в Китаї була притаманна загострена свідомість моральної відповідальності правлячої еліти. З XIV ст. в неоконфуціанстві підсилювалося прагнення ототожнити політику з практичною мораллю. Велика увага приділялася освіті і самовдосконаленню, а також повсякденній моралі, вихованню особистим прикладом, почуттю родинної і класової солідарності. Конфуціанська ідеологія зв'язувала воедино індивідуальну, родинну та суспільну мораль, віддаючи перевагу традиційним родинним цінностям. Головними атрибутами китайських родинних і шлюбно-родинних відносин завжди вважалися усталеність, безперервність та наступність. Конфуціанські традиції всіляко підвищували значення родинних і земляцьких зв'язків, поширюючи їх на господарську і політико-правову сфери.

Як ідеальний тип людської особистості в давньому конфуціанстві висувався «абсолютно мудрий» (шень жень). Він відрізнявся яскраво вираженою соціальною спрямованістю: його основною якістю було «вдосконалювання себе» з метою «умиротворення народу». Під «вдосконалюванням себе» розумілося бездоганне наслідування традиційним моральним нормам. «Абсолютно мудрий» додержувався принципу «людяності» (жень), що віддзеркалювало гуманістичний дух стародавності, принципу «середини і усталеності», тобто уникав крайнощів у думках, почуттях та вчинках, упорядковував світ, викликаючи цим загальну повагу, відмовлявся від особистої вигоди заради загальної блага, не мав сумнівів, страху та жалю, досконально знав ритуал «чи».

Поняття «чи» (благопристойність, етика, ритуал) стало вищим символом ритуалізованої етики, перетворилося на найбільш загальну характеристику правильного, навіть ідеалізованого, соціального устрою і поведінки людини та мислилося як вираження найважливішого чинника не тільки культуротворення, а й космовпорядкування. Поняття «чи» входило в число найбільш значущих понять філософсько-правового вчення Конфуція, що надало «чи» статусу універсальної норми, яка перестала бути суто етичною. У результаті еволюції у вченнях стародавніх філософів категорія «чи» стала виражати ідею соціального, етичного, релігійного та загальнокультурного нормативу, що давало можливість тлумачити цю категорію досить широко і різноманітно.

Категорію «чи» докладно описано в класичному конфуціанському трактаті «Чи Цзи», який став для наступних поколінь енциклопедією мудрості давніх, незаперечним кодексом чітко фіксованих правил поведінки (близько 300 основних і 3000 додаткових). За «Чи Цзи» основне в «чи» — сувородомірність і чіткі соціальні, особливо рангово-ієрархічні розбіжності. Заснований на них порядок речей, який базується на традиціях, — основа стабільного суспільства, запорука соціальної гармонії, фундамент процвітаючої держави. У цьому, як слушно вважає Л. Васильєв, сенс і сутність «чи» [12, с. 173–178].

Моральні норми в Китаї були настільки ж стійкими, як і конфуціанство. Однак усе в світі змінюється. В даний час у Китаї стурбовані тим, що молодь перестає поважати традиційні цінності. Викликає заклопотаність утрата тієї моралі, що завжди була притаманна китайській культурі. У суспільстві посилюються індивідуалізм, егоїзм, дух конкуренції, що пояснюють буржуазним впливом. Як відображення кризи в моральному вихованні зростає юнацька злочинність. Процес модернізації викликав свого роду «культурний парадокс»: прогрес у науці і техніці супроводжується втратами в моральності. Китайська культура поки далека від можливості знайти усередині себе відповідь на моральні виклики модернізації. Можливо, вихід із кризи буде знайдено у поєднанні суто китайських моральних цінностей із критично осмисленими західними цінностями.

У правовій сфері традиції виявляють себе також досить цікаво. У вітчизняній літературі розрізняють декілька споріднених понять: право, правова система, правосвідомість, правотворчість, правореалізація тощо. Право тлумачиться як система загальнообов'язкових соціальних норм, а також відносин, що закріплюються державою за допомогою цих норм і охоронюваних нею; сюди включаються також права, свободи і обов'язки, що визначають правовий статус особистості. Під правосвідомістю розуміється сукупність поглядів, ідей, які виражають ставлення людей і соціальних груп до права, законності, правосуддя, їхнє уявлення про те, що є правомірним або неправомірним. Правосвідомість, правотворчість і правореалізація розглядаються як складові правової системи.

Для нас тут найбільший інтерес становлять право і правосвідомість. Стоєрно суб'єкта право виражає зовнішню реальність, а правосвідомість — внутрішню, хоча і те й інше є продуктом духовного виробництва і можуть об'єктивуватися в письмовому вигляді (наприклад, як звід законів або памфлет, присвячений випадкам безправ'я). Право і правосвідомість можуть впливати і впливають один на одного [3, с. 19].

Слід зазначити, що аналогічний поділ термінів є характерним і для інших видів духовного виробництва: розрізняють мистецтво і естетичну свідомість, релігію і релігійну свідомість тощо. Іноді термінологічне подвоєння не здій-

снюється через багатозначність терміна, що має в різних контекстах різний зміст: «Мораль — це ... моральність, один з основних способів нормативної регуляції дій людини в суспільстві; особлива форма суспільної свідомості і вид суспільних відносин...» [13]. Таке розведення термінів у суворому змісті відображає як розбіжності між галузями духовного виробництва (право, мистецтво, релігія і т. д.) і формами суспільної свідомості (відповідно права, естетична, релігійна та інша свідомість), так і функціональний і генетичний взаємозв'язки між ними. Можна вважати, що духовне виробництво як сукупність своїх галузей — динамічна категорія, а суспільна свідомість у своїх формах — відносно статична в кожний окремий момент розгляду. Духовне виробництво — це процес, а суспільна свідомість — результат. Зрозуміло, що традиції одного й іншого розділити складно.

Після цього невеличкого відступу перейдемо до розгляду питання про роль традицій у праві. Історично першою формою права було звичайне право, тобто регулювання суспільних відносин за допомогою звичаїв. Звичайне право мало низку позитивних сторін — довговічність, обрядова форма, зрозумілість, доступність. Первісні звичаї діяли на основі визнання, поваги, вони були синкретичні і містили елементи міфології, моральності, естетики тощо, були пов'язані з психологією, звичками, думками. З утворенням класів і держави частина цих звичаїв затвердилася як специфічна галузь правової надбудови — санкціоноване державою звичаєве право. «Державний звичай» одержує якісно інший статус — джерелом його імперативності стає примушення, авторитет держави. На основі звичаєвого права виникає спеціальне державне позитивне законодавство. При цьому в закон оформлявся не всякий звичай, а тільки такий, який був здатний відображувати інтереси пануючого класу. Звичаєве право і позитивне законодавство часто взаємодіють: з одного боку, звичаєве право виступає одним із джерел державної законотворчості, а з другого — позитивне законодавство впливає на звичаєве право. Розбіжності звичаєвого права і позитивного законодавства полягають у тому, що звичаєве право є роз'єднаним, розпливчастим, має локальний характер, обмежене життєвим досвідом, а позитивне законодавство є систематизованим, у концентрованій формі виражає волю пануючого класу і являє собою вищий ступінь правопорядку.

Право слугує свідомим і раціональним інструментом суспільного регулювання і посідає в класовому суспільстві головне місце в системі соціального управління. Наявність традицій у праві є виявом його безперервності і спадкоємності, зумовлених безперервністю і спадкоємністю принципів та правил соціального управління. Традиції в праві закріплюють зв'язок між різними етапами його розвитку і зберігають певні елементи або сторони права (стосовно сутності, змісту, форми, структури, функцій тощо). Спадкоємність у праві залежить як від спадкоємності в матеріальних, базисних відносинах, так і від уже наявного правового матеріалу, накопиченого правового

досвіду, тих чи інших традицій у правотворчості і застосуванні права, а також від існуючих правових теорій і концепцій. До конкретних виявів спадкоємності в праві можна віднести наявність у всіх правових системах деяких подібних норм у зобов'язальному праві (купівля-продаж, позика тощо); норм, що передбачають покарання за вбивство, крадіжку; норм у цивільному, трудовому законодавстві, що враховує особливості віку, статі, здоров'я суб'єктів права; норм, що регулюють ставлення людини до навколишнього середовища [3].

Цікаво, що елементи подібності виявляються не тільки в правових системах, які історично змінюють одна одну, а й у системах, розділених великими проміжками часу. Деякі дослідники відзначають, що в історичному розвитку права спадкоємність спостерігається не тільки у формі, а й почасти в об'єкті, цілях і методах правового регулювання. Історія права — єдиний процес, в якому присутні як моменти руйнування, так і моменти зв'язку, наступності. Як слушно відзначав болгарський дослідник Н. Неновський, «наступність у сфері людської культури (матеріальної і духовної) поширюється і на право, яке є її компонентом. Право (закони) містить елементи... духовної творчості людей, і тому воно охоплює процеси заперечення і спадкоємності, що мають значення для цієї творчості... Спадкоємність у праві не тільки можливий, а й необхідний момент у його розвитку» [14, с. 10].

У Китаї правова система має ряд відмінних рис, багато в чому обумовлених традиційними чинниками. Серед них слід відзначити тісне переплетення політики і права, права і моралі. Через деякі історичні та національні чинники у Китаї політичні методи впливу тривалий час заміняли собою правові форми суспільного регулювання. Це явище корениться у стійкій історичній традиції визнання пріоритету мудрості і моральної чистоти державного діяча над законом. Традиційна правова система ґрунтувалася на доктринах конфуціанства, а висловлювання його класиків мали силу закону. Система закріплювала верховенство імперської влади. Імператор стояв над законом, хоча й підкорявся «велінню небес», ритуалу і встановленим правилам.

На становлення китайської правової ідеології вплинула і соціальна структура китайського суспільства, зокрема, чисельна перевага селянських мас з їх низьким загальним культурним рівнем, відсутністю навичок політичної боротьби, феодалною і напівфеодалною психологією. Багато феноменів китайської правової історії пов'язані з ідеалізацією традиційної правосвідомості селян з її уявленням про класово корисну і класово шкідливу поведінку, применшенням ролі правових початків. Правова система акцентувала обов'язки, відповідальність людей і санкції при порушенні закону, що були різними для представників різних станів. Офіційна ієрархія ґрунтувалася на легальних привілеях. Соціальний статус особистості визначався її становищем у владних структурах. Унаслідок цього закон відображував у свідомості людей лише владу держави, а не їх права. Як слушно зазначав свого часу К. Єгоров, «традиційна правосвідомість стала стійкою рисою соціальної психології ки-

тайських громадян, багато хто з яких і тепер не усвідомлює своїх політичних прав і свобод, не удається до захисту з боку закону для реалізації цих прав ... Постановлення питання про права людини має у Китаї, як правило, академічний, а не прикладний характер» [15, с. 32]. Результати аналізу сучасного стану розвитку китайського суспільства підтверджують той факт, що така стійкість традицій зберігається й дотепер.

Традиції в китайському праві беруть початок у боротьбі конфуціанської і легістської доктрин, родоначальниками яких були, як відомо, відповідно Конфуцій (551–479 роки до н. е.) і Шан Ян (390–338 роки до н. е.)¹. Конфуцій в управлінні державою вирішальне значення надавав не законам (які він аж ніяк не заперечував), а моральним якостям правителів і чиновників, які повинні втілювати в собі доброзичливість, щирість, справедливість, почуття обов'язку тощо. Шляхетний чоловік мав займатися моральним самовдосконаленням, бути освіченим і подавати приклад для інших, знати веління Неба і піклуватися про народ. У суспільстві необхідні дружні відносини. На думку Конфуція, членам родини належало приховувати від сторонніх і влади злочини, вчинені ким-небудь з них. Моральний вплив на індивіда вважався головним чинником у політиці і праві.

Шан Ян різко розійшовся з Конфуцієм з деяких питань, у тому числі про роль і значення законів у житті суспільства та держави. Він ратував за створення суворих законів, обов'язкових для усіх — знатних і незнатних. Він відкидав необхідність моральних заповідей, людинолюбства та інших конфуціанських цінностей, Виходячи з того, що люди за своєю природою є корисливими і порочними, Шан Ян пропонував увести систему взаємного стеження і кругової поруки серед народу та чиновників. Відповідно до його доктрини вища влада мусить бути цілком зосереджена в руках правителя держави, який розпоряджається нею за своїм розсудом, узгоджуючись лише з видаваними ним же законами. Правитель має піклуватися й про те, аби знесилити народ, позбавивши його здатності думати і діяти самостійно. Головним чинником у політиці і праві в легізмі визнавалися застосування сили, насильство.

Кожна з цих доктрин мала своє історичне призначення: конфуціанство сприяло усвідомленню китайським народом своєї етнічної єдності, а легізм був успішно застосований для об'єднання Китаю в єдину державу військовим шляхом насильницького поглинання наймогутнішим князівством усіх інших князівств. І в китайському праві були збережені обидва підходи: і конфуціанський, і легістський, які превалювали один над іншим в окремі моменти історії [16–18]. Сприяло цьому й об'єднання елементів даних концепцій у ханському конфуціанстві (Дун Чжуншу, 187–120 роки до н. е.).

¹ Деякі дослідники відносять до найактивніших представників давньокитайського легізму поряд з Шан Яном ще одного радника імператора Цинь Ши-хуанді Хань Фей-ци, страченого, як і Шан Ян, за свої філософсько-правові погляди після падіння династії Цинь.

У зв'язку з цим Є. Куманин слушно виділяє два основні підходи китайської юридичної політики до права та форм його використання як одного з інструментів вирішення соціальних завдань: ліворадикальний та конструктивний. При ліворадикальному підході закон розглядався як засіб ідеологічного оброблення мас шляхом використання його примусового, карального потенціалу. Ставлення до права характеризувалося нігілізмом, зневагою до принципів законності і прав людини. Конструктивний підхід полягав у визнанні необхідності застосування правових регуляторів у вирішенні економічних та політичних завдань. Ці два підходи найчастіше взаємоперехрещувалися, впливаючи на всі складові правової системи [19, с. 160].

Тривалість феодального етапу китайської історії сформувала низку особливостей правової системи, у числі яких було широке використання звичаю (традицій) з його ідеологічними коренями, функціями, процедурами й інститутами. Звичаєве право у вигляді окремих елементів і дотепер вкраплене в правову систему Китаю, хоча воно й не має універсального характеру і діє в основному у сфері міжособистісних відносин, особливо в китайському селі. Різні компоненти китайської правової системи мають неоднакові темпи соціальної динаміки і у різному ступені несуть у собі сліди минулого соціально-економічного досвіду країни.

Висновки. Досвід широкомасштабної реформи (у тому числі правової), яка здійснюється нині у Китаї і спрямована, зокрема, на відродження законності, подолання правового нігілізму, розвиток правової активності громадян на основі критичного осмислення традиційної правової культури, може бути досить корисним для сучасних українських реалій. Перебіг політико-правових перетворень у Китаї відрізняється своєрідністю і тому вимагає пильної уваги з боку дослідників соціально-правової реальності країн трансформативного типу. Це відкриває подальші перспективи дослідження проблеми традицій у моралі і праві у теоретичному і прикладному контекстах. Для сучасної української реформи політичної і правової систем необхідні не тільки теоретичне уточнення і фактологічне збагачення наявних концепцій, а й пошуки принципово нових підходів і предметних сфер наукових досліджень у сфері морально-правової філософії. Досвід Китаю тут буде дуже цінним і корисним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дзьобань, О. П. Безпека у перехідному соціумі: фактори-константи й варіативні фактори стійкості соціальної системи [Текст] / О. П. Дзьобань // Наук. зап. Харк. військ. ун-т. Сер.: Соціальна філософія, психологія. — Х. : ХВУ, 2003 — Вип. 3 (18). — С. 69–78.
2. Дзьобань, О. П. Стабільність соціальної системи в контексті її безпеки (синергетичний аспект) [Текст] / О. П. Дзьобань // Культура народів Причорномор'я. — 2003. — № 43. — С. 254–257.

3. Дзьобань, О. П. Традиції в морально-правовій філософії: китайський феномен [Текст] / О. П. Дзьобань // Бюл. М-ва юстиції України. — 2005. — № 4. — С. 15–26.
4. Маркарян, Э. С. О значении междисциплинарного обсуждения проблем культурной традиции [Текст] / Э. С. Маркарян // Сов. этнография. — 1981. — № 3.
5. Плахов, В. Д. Традиции и общество. Опыт философско-социологического исследования [Текст] / В. Д. Плахов. — М. : Мысль, 1982.
6. Власова, В. Б. Традиция как социально-философская категория [Текст] / В. Б. Власова // Филос. науки. — 1980. — № 4.
7. Маркарян, Э. С. Теория культуры и современная наука: (Логико-методологический анализ) [Текст] / Э. С. Маркарян. — М. : Мысль, 1983.
8. Малявин В. В. Традиционные верования и синкретические религии Китая [Текст] / В. В. Малявин, П. М. Кожин // Локальные и синкретические культы. — М., 1991.
9. Политические традиции КНР [Текст] // Информ. бюл. / Ин-т Дальнего Востока АН СССР. — № 20. — Ч. 1–2. — М., 1980.
10. Лукин, А. В. Дискуссии о роли традиционной культуры в КНР (80-е гг.) [Текст] / А. В. Лукин // 21-я научн. конф. «Общество и государство в Китае». Тезисы докладов. — М. : Наука. ГРВЛ, 1990. — Ч. Ш.
11. Цюаньяо, Сюй. Людський вимір соціального прогресу: китайська традиція [Текст] / Сюй Цюаньяо // Наук. зап. Харк. військ. ун-ту. Сер. : Соціальна філософія, психологія. — X. : ХВУ, 2003 — Вип. 3 (18). — С. 127–132.
12. Васильев, Л. С. Этика и ритуал в трактате «Ли Цзи» [Текст] / Л. С. Васильев // Этика и ритуал в традиционном Китае. — М. : Наука. ГРВЛ, 1983.
13. Дробницкий, О. Г. Мораль. [Текст] / О. Г. Дробницкий // Философский энциклопедический словарь. — М. : Сов. энцикл., 1989. — С. 378.
14. Неновски, Н. Преемственность в праве (перевод с болгарского) [Текст] / Н. Неновски. — М. : Юрид. лит., 1977.
15. Егоров, К. А. Китайская Народная Республика: Политическая система и политическая динамика (80-е годы) [Текст] / К. А. Егоров. — М. : Наука, 1993.
16. Антология мировой правовой мысли: в 5 т. — Т. 1. Античность. Восточные цивилизации. [Текст] — М., 1999.
17. Борох, Л. Кофуцианство и европейская мысль на рубеже XIX–XX веках [Текст] / Л. Борох. — М. : Вост. лит., 2001.
18. Переломов, Л. С. Конфуцианство и легизм в политической истории Китая [Текст] / Л. С. Переломов. — М., 1981.
19. Куманин, Е. В. Юридическая политика и правовая система Китайской Народной Республики [Текст] / Е. В. Куманин. — М. : Наука, 1990.

ТРАДИЦИИ КАК БАЗИС ФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ПРАВОВЫХ ЦЕННОСТЕЙ И ПРИНЦИПОВ (НА ПРИМЕРЕ КИТАЯ)

Трофименко В. А.

Посвящено рассмотрению наиболее традиционного общества — китайского, и того, как оно проводит правовые реформы. Стремление государства усовершенствовать правовую систему с сохранением существующих культурных, в частности правовых, традиций помогает отыскать новые пути взаимодействия государства

и общества. В свою очередь это приводит к фактически безболезненному реагированию на проводимые реформы.

Ключевые слова: традиции, традиционное общество, правовая реформа, правовая система, морально-правовая философия.

TRADITIONS AS THE BASIS OF FORMATION OF LEGAL VALUES AND PRINCIPLES SYSTEM (ON AN EXAMPLE OF CHINESE PEOPLE'S REPUBLIC)

Trofimenko V. A.

The publication is devoted to consideration of the most traditional society — Chinese — and how it implements legal reforms. The aspiration of the state to improve legal system with maintenance of existing cultural and, in particular, legal traditions helps to find new ways of state and society interaction. In its turn it leads to actually painless reaction to reforms which are carried out.

Key words: traditions, traditional society, legal reform, legal system, morally-legal philosophy.

УДК 130.2

А. П. Артеменко, кандидат філософських наук, доцент

«ВОЛЬНОСТЬ»: ВІД СЕМАНТИКИ ТЕРМІНА ДО СПЕЦИФІКИ МЕНТАЛЬНОГО-ПРАВОВОГО ПРОСТОРУ

Досліджено процес формування правосвідомості українського народу. Доведено, що при формуванні уявлення про систему права ключовим для українців стало поняття «вольність». Аналіз етимології цього поняття, контексту його застосування в юридичних документах, порівняння смислових відтінків понять «вольність» і «свобода» надає можливість зробити висновок про формування «зразкової ідеї» правосвідомості як ідеалізації стану свободи від обмежень з боку держави.

Ключові слова: вольність, правосвідомість, свобода, право.

Актуальність проблеми. Пошук шляхів інтеграції України з країнами Європейського союзу змушує звернутися не тільки до обґрунтування тези про спільну історичну долю нашої вітчизни з її західними сусідами, а й до виявлення специфіки вітчизняної традиції правосвідомості. Довести генетичний зв'язок європейської та української державної, правової чи культурної традицій — мета більшості досліджень, які проводилися в останні двадцять років. У той же час принципові відмінності особливостей розуміння державності,